

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

ALGERIAN LITERATURE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY AND THE ROLE OF TAHIR WATTOR IN IT

Shaxzoda Sabriddinova¹

D. Muxiddinova²

Tashkent State University of Oriental Studies

KEYWORDS

novelism, Arabization, Algeria,
national liberation struggle,
literary traditions

ABSTRACT

This article analyzes the uniqueness of the work of the writer Tahir Vattor, who made a great contribution to the development of novelism in Algerian literature in the second half of the 20th century.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.7710641

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Master, Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

² Ph.D., Assoc. Prof., Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA JAZOIR ADABIYOTI VA UNDA TOHIR VATTORNING O'RNI

KALIT SO'ZLAR:

romannavislik, arablashtirish, Jazoir, milliy-ozodlik kurashi, adabiy an'analar

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XX asrning ikkinchi yarmida Jazoir adabiyotida romannavislikning rivojiga o'zining ulkan hissasini qo'shgan adib Tohir Vattor ijodining o'ziga xosligi tahlil qilinadi.

Kirish qismi

Jazoir adabiyoti bugungi kunda Afrika qit'asidagi arab va fransuz tillarida yozilgan eng rivojlangan adabiyotlardan biridir. Ta'kidlash joizki, bu mamlakatlarning arab tilidagi adabiy an'analari musulmon davlati – Xalifalik davrining birinchi asrlariga (VIII-XI) borib taqalsa, fransuz tilidagi adabiyot XX asrda paydo bo'lgan. Biroq Jazoir adabiyoti mustamlakachilikdan qutulish uchun kurash olib borgan vaqtdan (1950-yillarning ikkinchi yarmidan 1960-yilgacha) jadal rivojlandi. Ular bilan bir qatorda Jazoirning boy folklori ham asrlar davomida rivojlanib kelmoqda. Jazoir adabiyotining tushkunlik va mustamlakachilik davrida ham milliy so'z san'ati an'analari davom etib kelgan. Xalq og'zaki ijodi bu mamlakatda arab tilining jazoir va berber shevalarida yaratilgan. Shu yo'llar bilan arab tilidagi adabiyotning dastlabki namunalari avloddan-avlodga adabiy meros bo'lib qolgan. Og'zaki tarzda avlodlarga yetkazilgan ajoyib asarlar yaratilgan bo'lsa-da, ular haligacha yozib olinmagan.

Asosiy qism

Jazoirda "mamlakat mustaqilligi e'lon qilingandan (1962) so'ng bu mamlakatda rasmiy ravishda "arablashtirish" siyosati, ya'ni ona tilidagi madaniy merosni o'zlashtirish, 130 yillik fransuz hokimiyati davomida quvg'in qilingan arab tilini ijtimoiy, madaniy hayotning barcha sohalariga joriy qilish siyosati amalga oshirila boshlandi". Shunga qaramay ozodlikni qo'lga kiritgan ko'pchilik Afrika davlatlarida bo'lganidek, Jazoirda ham madaniy hayot, xususan, til masalasida anchagina muammolar mavjud. Madaniyat sohasida, qolaversa, ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida ham, mustamlakachilik asoratlarini yengib o'tish oson kechmadi. Ma'lum bir muddat davomida Jazoir adabiyotida, shubhasiz, ikki tillilik saqlanib qoladi. Arab, berber millatiga mansub mualliflar tomonidan yaratilayotgan fransuz tilidagi adabiyot milliy birlik g'oyalarini targ'ib etib, etnik guruhlarni birlashtirishda, milliy taraqqiyotga erishishda muhim rol o'ynayotgani ham buning misolidir. Xalqaro miqyosda keng shuhrat qozongan fransuz tilida ijod qiladigan adiblar asarlari Jazoir milliy madaniyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan, u mamlakatdagi ma'naviy hayotga ta'sir ko'rsatib turadi. Bu omil Jazoir ijodkorlarini hozirgi zamon madaniy taraqqiyot bosqichida ham arab, ham fransuz tilidagi adabiy an'analarni rivojlantirishga

undaydi. Jazoirning fransuz tilidagi adabiyoti o'zining XX asr o'rtalaridagi muvaffaqiyatlari nuqtai nazaridan Afrikaning boshqa mamlakatlarida Ikkinchi jahon urushidan keyin Yevropa tillarida tez sur'atlar bilan shakllanib borayotgan adabiyotlar orasida alohida ajralib turadi. Jazoir adiblarning fransuz tilida ijod qilishi mamlakatda yevropacha ta'limning joriy qilinishi, musulmoncha ta'lim tizimining siqib chiqarilishi bilan bog'liq. Mustamlaka davrida xayriya hisobiga oz sonli eski maktablarga yashirin tarzda faoliyat ko'rsatar edi. Ammo bu harakatlardan mustamlakachilar kutgan natija teskari bo'lib chiqdi. Ular bu yo'l bilan yerli aholi ichidan "yevropalashgan" mustamlakachilik rejimi tarafdorlarini yetishtirmoqchi bo'lgan edilar, ammo amalda fransuz tili yosh jazoirlik ziyolilar uchun ilg'or ijtimoiy g'oyalarni, hozirgi zamon jamiyati taraqqiyoti muammolarini o'rganish vositasi bo'ldi, pirovard natijada bu til shimoliy afrikaliklar uchun mustamlaka holatini yaxshiroq anglab, unga nisbatan o'z munosabatlarini ishlab chiqish imkonini yaratdi. Aytish mumkinki, fransuz tili orqali Jazoir adiblari jahon adabiyoti va estetikasining eng yangi yutuqlari bilan tanishdilar, jamiyatning bugungi ehtiyojlariga mos badiiy tasvir vositalarini o'zlashtirdilar.

Fransuz tilli adabiyot XX asrda paydo bo'ldi, lekin bu adabiyot Jazoirni mustamlakachilikka qarshi kurashi davrida avj oldi (XX asr 50-60 yillar). Shu bilan bir qatorda Jazoirda yuz yillardan beri yashab kelayotgan boy xalq og'zaki ijodiyoti rivojlangan edi. Jazoirda mazkur xalq og'zaki ijodi arab tilining Jazoir lahjasida hamda hanuzgacha yozma ko'rinishga ega bo'lmagan barbar lahjasida rivojlanib kelgan. Jazoir 1962-yilda o'z mustaqilligini qo'lga kiritganidan so'ng «arablashtirish» siyosati olib borildi. Jazoirda ham madaniy hayotni, ayniqsa, til muammosini o'zgartirish juda murakkab edi. Barbar va arablardan kelib chiqqan fransuz tilli adabiyot vakillari milliy birlik g'oyasini shakllanishida, etnik guruhlarining va milliy rivojlanishning birlashuvida katta ahamiyat kasb etdilar.

“Jazoir arabiyzabon adabiyotida arab romanining dunyoga kelishi Ahmad Rido Xuxu nomi bilan bog'liq. Uning «Makkalik qiz» romani arab ma'rifatparvarlik adabiyoti qayg'uradigan – ayol ozodligi mavzusiga bag'ishlangan. Ikkinchi jahon urushidan keyin Jazoir arabiyzabon nasrchiligida Ahmad Rido Xuxu (1911-1956) ning o'rni beqiyosdir.”

Jazoirda arab tilidagi hikoyanavislikning taraqqiyoti Tohir Vattor nomi bilan uzviy bog'liqdir. Vattor asarlaridagi mavzularni siyosat, inqilob va mafkura bilan bog'lab samarali ijod qiladi, ammo hech qanday diplomga ega bo'lmaydi. Vattor o'zining ta'lim hayotidagi bu holatni hazil-mutoyiba ifodasi bilan tilga oladi: “O'rta maktabning to'rtinchi sinfini tamomlagan bo'lsam-da, hayotimda shaxsni tasdiqlovchi hujjat va haydovchilik guvohnomasidan boshqa hujjat olmaganman. Jazoir inqilobida qatnashgan birinchi kundan boshlab, ba'zi do'stlarim o'qishni davom ettirdilar. Hozir ular Jazoir universiteti doktorlari. O'qishimni tugatmay qoldirganimdan afsuslanmayman, agar tarix takrorlansa, men buni yana takrorlayman”.

Adabiyotdagi debyutini “Yuragim tutuni” (1962) hikoyalar to'plami bilan boshlagan. “Achchiq zarbalar” (1976), “Qahramonlar bu hafta qaytib keladi” (1980), “Tuz” (1974), “Zilzila” (1974), “Muammoli paytlarda sevgi va o'lim” (1980) qisqa hikoyalar to'plamlari

mavjud, ularda muallif realizmning doimiy tarafdori bo'lgan. Milliy ozodlik kurashi va mustaqil Jazoir tashkil topishining birinchi yillari voqealariga bag'ishlangan hikoyalari ham ketma-ket chop etilgan. Kelajakda Tohir Vattor realistik uslubdan voz kechib, "Xachirning to'yi" (1978) risolasini, "Baliqchi va saroy" (1974) masal romanini, "Muhabbat sinovi" (1989) eksperimental romanini yaratadi. Tohir Vattor zamonaviy Jazoirdagi islomiy terror muammolariga bag'ishlangan so'nggi asarlarida haqiqiy real hikoya qilish uslubidan foydalanadi. Xususan, "Sham va labirintlar" romani, 1995; "Avliyo Tohir o'zining beg'ubor maqbarasiga qaytadi", 1999; "Avliyo Tohir taklif qiladi", "Namoz", 2005. Uning o'nta romanidan ba'zilari o'n tilga tarjima qilingan. Uning "Sohilning narigi tarafida" nomli pyesasi 1958-yilda nashr etilgan. Keyinroq esa to'rt qismdan iborat "Qochqin" nomli spektakli dastlab 1961-yilda Tunisda, keyin esa 1969-yilda Jazoirning "Al-Fikr" jurnalida chop etilgan. Tavfiq va Sofiya asardagi ikki muhim obrazdir. Bu ikki do'st radikal tarafni inqilobga qo'shilishga chaqirib, mustamlakachilik va zulmga qarshi kurashishadi.

U 1974-yilda o'zining "Al-Laz" nomli birinchi romanini nashr etdi. Asarda Jazoirning mustamlakachilarga qarshi kurashayotgan qatlamida birdamlik yetishmayotgani aks ettirilgan bo'lib, kommunistik qahramonlar bilan boyitilgan. Xuddi shu yili asar Uilyam Granara tomonidan ingliz tiliga tarjima qilingan. Shu bilan birgalikda adib 2000-yilda Saqi Books tomonidan "Al-Zalazil" (Zilzila) kitobini nashr etdi. Unda milliyashtirish va qishloq xo'jaligini isloh qilish loyihalariga to'sqinlik qilishga intilayotgan Jazoir burjuaziyasi tasvirlangan va ekstremizm kuchayishi bashorat qilingan. Vattor o'zining keyingi asarlarida mustaqillikdan keyingi elitaning korrupsiyasini tinimsiz tasvirlab berdi. Vattar fransuzabon jazoirlik yozuvchilarni tanqid qildi va ularni xalq tili va uning madaniyatiga hurmatsizlikda aybladi.

Tohir Vattor Jazoir xalqining 1954-1962-yillar inqilobiy harakati, milliy-ozodlik kurashi mashaqqatlarini boshdan kechirgan yozuvchilar avlodiga mansub ijodkordir. Bu yillar Jazoir xalqining hayotida muhim burilish davri bo'ldi. Milliy-ozodlik uchun olib borilgan inqilobiy kurashning olovli yillari Jazoir madaniyati, xususan, adabiyotining bosh mavzusi, asosiy yo'nalishi bo'lib qoldi. 40- yillar oxiri 50-yillar boshida kolonial tuzumga qarshi kurash davrida shakllana boshlagan bu adabiyot g'oyat tezkorlik va qat'iyat bilan hozirgi zamon osiyo-afrika adabiyotlari orasida yetakchi o'rinlardan birini ishg'ol qila oldi. Tohir Vattor Jazoir adabiyotiga milliy-ozodlik kurashining suronli yillarida kirib keldi. Xalq jasorati va qahramonligi, vatanparvarligi va fidoyiligi adib uchun favqulodda ilhom manbai bo'ldi. Ana shu kurash mavzusi Tohir Vattor hikoyalarida asosiy o'rinni egalladi. Bu hikoyalar "Yuragimdan ko'tarilgan dud», «Chaqib oluvchi zarblar», «Qurbonlar shu haftada qaytadilar» deb nomlangan to'plamlarida nashr etildi. Adib ijodida Vatan, uning oldida turgan hayot muammolari, chunonchi, yangi turmush tarzi bilan eskilik qoldiklari, ilg'or, lekin ba'zi hollarda juda murakkab yoxud ziddiyatli bo'lib tuyulgan yangiliklar bilan chirkin an'analar to'qnashuvi butun chigalliklari bilan qalamga olingan. Tohir Vattorning hikoyalarida Jazoirdagi ijtimoiy tengsizliklar, hayotdagi qarama-qarshiliklar va shular bilan bog'liq dramatik kolliziya va keskin konfliktlar keng miqyosda qamrab olingan. Adib

ijodining butun pafosi ana shu o'tmishning qoloq jihatlarini bartaraf etishga, yangi hayotni bunyod qilishdagi turli va jiddiy qiyinchiliklarni yengishga qaratilgandir. Yozuvchining mana shunday namunali ijodi Jazoirida, hozirgi zamon xalqaro adabiy jarayonida o'ziga xos adabiyotni siyosiy lashtirish harakatining tarqalishida muhim rol o'ynaydi. Bu holni 70-yillar Jazoir adabiyotining yosh vakillari X. Jilomiy, M. Mnura, As-Soih, O. Bilqosim, M. Bektosh va boshqalar ijodida ham kuzatish mumkin. Ular bu janrni yangi mazmun va original bo'yoqlar bilan boyitib, Jazoir hikoyanavisligi ravnaqiga sezilarli hissa qo'shdilar, ayniqsa, o'quvchilar ongiga inqilob ruhini singdirishda muhim rol o'ynadilar.

Tohir Vattorning 1962-1975-yillar oralig'ida nashrdan chiqqan 3 ta: «Yuragimdagi tutun», «Tarqoq zarba» va «Jangchi mana shu xaftada qaytmoqda» hikoyalar to'plami mavjud. Har bir hikoyanavis o'zining ijodiy manerasiga (uslubiga) ega: A. R. Xuxu ma'rifatparvalik yo'nalishida ijod qilgan bo'lsa; A. Benxaduga psixologizmga chuqur berilgan bo'lib, u avvalo insonning ruhiy dunyosini tadqiq etadi. Tohir Vattorning hikoyalarida siyosiy xarakter aks etib, hikoya uning uchun «urush quroli» bo'lgan. Tohir Vattorning hikoyalarini shartli ravishda ikki guruhga bo'lish mumkin: 1) milliy-ozodlik urushi voqelariga bag'ishlangan; va 2) urushdan keyingi davr voqea-hodisalarini, yangi hayot qurilishini aks ettiruvchi hikoyalar.

Yozuvchi 1955-yilda boshlagan «Yuragim tutuni» hikoyalar to'plamini 1961-yilda yakunlashga muvaffaq bo'ldi. To'plam 1962-yilda Jazoirida nashr qilindi. To'plamdagi bir necha hikoyalar 1972-yilda kino holida ekran yuzini ko'rtdi. 1960-1969-yillarda yozilgan va 11 ta hikoyani o'z ichiga oluvchi hikoyalar to'plami 1969- va 1970-yillarda «Jarohatlar» nomi ostida nashr qilingan. «Qahramonlar bu hafta qaytib keladi» deb nomlangan va 7 ta hikoyani o'z ichiga oluvchi hikoyalar to'plami esa 1974-yil Iroqda va 1984- va 2005-yillarda Jazoirida chop etilgan.

Xulosa qismi

Umuman olganda, Tohir Vattor hayoti davomida o'n bitta roman yozgan. Yozuvchi o'zining dastlabki olti romanini sotsialistik realizm tamoyillari asosida yozgan va keyingi romanlarini tanqidiy realizm uslubida taqdim etishni afzal ko'rgan. Uning romanlari o'sha davr Jazoiridagi holatga oydinlik kiritib, insonlarning turmush tarzi, yoshlarni qiynayotgan mavzular, ularga yechim topishda xalqning faolligini yoritib bergan. Asosiysi, romanchilik sohasida hali yetarli darajaga chiqmagan Jazoir adabiyotida ushbu asarlarning yaratilishi muhim bosqichdir.

Adabiyotlar:

1. Прожогина С.В. Современная литература Алжира. - М.: Высшая школа, 1987.
2. Akbarova M.X. Yangi davr arab adabiyoti (XIX - XX asrlar). Darslik. – T.: ToshDSHI. 2006.
3. Abubakirov, Javohir and Dilafuz Muxiddinova. «Abe Tomojining 人口庭園 “Yolg'ondakam bog” asarining badiiy til xususiyatlari.» (2021).
4. Turdiev Zohidjon Nasirovich, & Muxiddinova Dilafuz. (2022). METAFORA VA

UNING XUSUSIYATLARI . PEDAGOGS Jurnal, 4(1), 311–316. Retrieved from <https://pedagoglar.uz/index.php/ped/article/view/263>

5. Saidbekova Rayhona Rustambekovna. (2022). ANALYSIS OF PERIPHRASES IN CONTEXT. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(6), 171–174. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/110>

6. Rakhmanberdiyeva, Karima Saydanovna (2022). ANALYSIS OF INDEPENDENT LEARNING TECHNOLOGY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING TO STUDENTS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (3), 35-39.

7. Akhmedova, Shakhlo Irgashbaevna THE ISSUE OF WOMEN'S PLACE IN THE FAMILY AND SOCIETY IN THE CREATION OF GULF ARAB COUNTRIES' LITERATURE // ORIENSS. 2022. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-issue-of-womens-place-in-the-family-and-society-in-the-creation-of-gulf-arab-countries-literature>

8. Akhmedova, Shakhlo Irgashbaevna CHARACTERISTICS AND STYLES OF MAGIC REALISM IN THE WORKS OF CHINESE AND GULF ARAB COUNTRY WRITERS // ORIENSS. 2022. №Special Issue 26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/characteristics-and-styles-of-magic-realism-in-the-works-of-chinese-and-gulf-arab-country-writers>

9. Низамханова Хонзода Акмал кизи, Муталова Гулнора Сатторовна. Национально-культурная специфика некоторых русских и арабских фразеологизмов. 2022/6/16. Journal of new century innovations. pp.75-80. <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/658>

10. Кадырова Д. М., Муталова Г. С. МОДАЛЬНОСТЬ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСА //E Conference Zone. – 2022. – С. 120-122.

11. Maratova Dilbar Shakasimovna. (2022). ANALYSIS OF LEXICAL WORDS AND PHRASES. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(5), 137–140. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/71>

12. Hamidov Khayrulla Khudoyorovich. Regarding the transference of metaphors in uzbek novels in Turkish translations. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH Year : 2021, Volume : 10, Issue : 4 First page : (200) Last page : (205) Online ISSN : 2278-4853. Article DOI : 10.5958/2278-4853.2021.00221.4

13. Khayrulla Khudoyorovich Hamidov. (2020). Translation Of Common Words And Phrases In The Novel “Days Gone By” By Abdulla Kadiri. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 1(01), 12–18. Retrieved from <https://www.masterjournals.com/index.php/crjps/article/view/12>